

УДК 339.9

<https://doi.org/10.31713/ve320256>

JEL: H50

Гарнага О. М. [1; ORCID ID: 0000-0002-5236-7299],

д.е.н., професор,

Несененко П. П. [2; ORCID ID: 0000-0001-6399-3511],

д.е.н., доцент

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне²Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто теоретичні основи стратегічного розвитку національної економіки. Досліджено ключові аспекти сучасних викликів для економік країн. Проаналізовано стратегічно обґрунтовані заходи, які необхідно впроваджувати для адаптації національних економік. Наголошено, що економічний розвиток відбувається на тлі суттєвих геополітичних змін, глибинних економічних трансформацій і прискорених глобалізаційних процесів. Вказано, що загальні витрати на відновлення вітчизняної економіки протягом наступного десятиліття становитимуть близько 500 мільярдів доларів США. Аналіз поточної ситуації засвідчує критичну важливість міжнародної підтримки як основного механізму забезпечення фінансової стабільності країни та її стратегічного розвитку в умовах військових та економічних викликів

Ключові слова: стратегічний розвиток; стратегія; національна економіка; міжнародні інвестиції; економічна безпека.

Вступ. Національна економіка функціонує в постійній і тісній взаємодії з глобальним економічним середовищем, виступаючи як невід'ємна складова світової економічної системи. Взаємозалежність між національними економіками відіграє вирішальну роль у визначенні форм і методів їхнього розвитку, а також у розробці стратегій і тактик діяльності суб'єктів міжнародних економічних відносин. Сучасні процеси глобалізації, інтеграційні тенденції та стрімкий прогрес у сфері технологій значно зміцнили ці взаємозв'язки, створюючи одночасно нові перспективи для економічного зростання і потенційні ризики для державного регулювання. Період після 2020 року ознаменувався масштабними трансформаціями, пов'язаними з безпрецедентними подіями, як-от

пандемія COVID-19 і ескалація геополітичних конфліктів, що спричинили суттєве переформатування міжнародних економічних відносин. Ці зміни актуалізували необхідність комплексного дослідження стратегічного розвитку національної економіки України в межах еволюції світової економічної системи. Зокрема, важливим завданням стало вивчення динаміки адаптації України до умов глобальних викликів, а також аналіз і систематизація сучасних загроз і викликів, що впливають на її економічний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у визначення теоретичних основ стратегічного розвитку національної економіки здійснили праці Батракова Т. І. і Фоменко С. С. [1], а також Надвірнянського Ю. Р., Савіної Н. Б. Проте, з огляду на глибину окресленої проблематики, вважаємо, що в сучасній науковій літературі вищезгадані аспекти є недостатньо висвітленими та лишаються актуальними.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні та визначенні теоретичних основ стратегічного розвитку національної економіки.

Викладення основного матеріалу. Національні економіки історично розвивалися під впливом світової торгівлі, фінансових потоків і технологічного обміну. Індустріалізація, розвиток транспортної інфраструктури та комунікацій сприяли поглибленню взаємодії між всіма країнами.

У другій половині XX століття глобалізаційні процеси призвели до інтеграції національних економік у світову економічну систему, що суттєво посилило їх взаємозалежність [2].

Дослідження, проведене в контексті сучасних викликів для економік різних країн, дозволяє виділити ключові аспекти:

1. Пандемія COVID-19 спричинила глибокі економічні потрясіння, порушивши глобальні ланцюги постачання й суттєво знизивши обсяги міжнародної торгівлі та інвестицій. В таких умовах країни були змушені адаптувати економічні стратегії, впроваджуючи заходи для підтримки внутрішнього попиту та посилення національних економік.

2. Зміни в геополітиці: ескалація напруженості між провідними світовими державами, торговельні війни і санкції створили додаткові ризики для національних економік країн. Це змусило країни шукати нові ринки збуту і диверсифікувати свої економічні партнерства.

3. Технологічні виклики: швидкий розвиток цифрових технологій вимагає інвестицій в інновації та модернізацію, щоб зберігати конкурентоспроможність на глобальному ринку.

4. Глобальні екологічні проблеми, як-от зміна клімату, змушують країни впроваджувати політику сталого розвитку, що неабияк впливає на економічні пріоритети та міжнародні зобов'язання.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що для ефективної адаптації до сучасних викликів державам необхідно впроваджувати стратегічно обґрунтовані заходи [3].

Основними напрямками мають стати:

1. Диверсифікація економічної структури: скорочення залежності від окремих секторів і ринків збуту підвищує стійкість національної економіки перед зовнішніми викликами.

2. Інвестування в людський капітал: освіта, наука і технології є вагомими чинниками у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності.

3. Розвиток інфраструктури: модернізація транспортної, енергетичної та цифрової складових сприяє інтеграції країни в глобальні економічні процеси та відкриває нові перспективи міжнародного співробітництва.

4. Гарантування економічної безпеки: створення механізмів протидії зовнішнім ризикам, зокрема фінансовим потрясінням чи торговельним бар'єрам, залишається пріоритетом для стабільного розвитку.

Розвиток вітчизняної національної економіки характеризується складним шляхом формування в умовах міжнародного економічного середовища [5]. Економічний розвиток відбувається на тлі суттєвих геополітичних змін, глибоких економічних трансформацій і прискорених глобалізаційних процесів.

Особливу актуальність ця проблематика набуває через повномасштабну військову агресію, яка триває з початку 2022 року. Попри значну фінансову допомогу від партнерів (загальна сума становить понад 56 млрд доларів США у 2022–2024 роках), економіка країни зазнала істотного негативного впливу. Зокрема, втрати інфраструктури, промислових підприємств і зниження ВВП більш ніж на 30% у 2022 році є яскравим свідченням масштабів впливу війни на економіку.

Сучасна українська економіка має характерні риси, які визначають її специфіку та перспективи участі в міжнародних відносинах, особливо після 2020 року, коли пандемія COVID-19 і військові виклики стали визначальними чинниками її змін.

До ключових аспектів належать:

1. Геополітичне розташування країни між Європою та Азією, що формує її статус як важливого транспортно-логістичного вузла. Активне використання транзитного потенціалу є необхідною умовою для інтеграції України в глобальні економічні системи. Наприклад, програма «Шляхи солідарності», реалізована Європейським Союзом для підтримки українського експорту під час військового конфлікту, підтвердила геостратегічний потенціал країни у світових постачальницьких ланцюгах.

2. Експортна орієнтованість економіки визначає Україну як значного гравця на глобальному ринку сільськогосподарської продукції. Постачання зерна, олії та кукурудзи закріплює за нею статус «житниці світу» [5]. Водночас металургія, хімічна промисловість та машинобудування – традиційно сильні сектори національної економіки – зазнали значних втрат через воєнні дії та блокаду морських портів [4].

3. Масштабний вплив війни призвів до грандіозних втрат як у матеріальних цінностях, так і в людському капіталі. Загальна сума прямих збитків житловим і нежитловим об'єктам, інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам перевищила 157 млрд доларів США; основна частка припадає на житловий фонд (37,5%) та інфраструктуру (23,4%). Війна також спричинила серйозні порушення логістичних маршрутів, масштабну міграцію населення й істотне скорочення трудового потенціалу.

Непрямі фінансові втрати економіки України перевищили 1,1 трлн доларів США. Від початку повномасштабного вторгнення загальна сума непрямих втрат для України, включно з поточними та прогнозованими втратами виторгу і доданої вартості, оцінюється в \$1,164 трлн та \$385,7 млрд відповідно. За оцінками аналітиків KSE, найбільших непрямих втрат зазнали продуктивні сектори економіки. Зокрема, втрати у торгівлі становлять 450,5 млрд дол., у промисловості разом із будівництвом та послугами – 409,9 млрд дол., а в сільському господарстві – 83,1 млрд дол.

Значних втрат також зазнали інфраструктурні сектори. В енергетиці вони становлять 43,1 млрд дол., а в транспорті – 38,8 млрд дол.

Економіка України зазнає значних додаткових витрат. Найбільші з них: розмінування – 42 млрд дол., житловий сектор – 22,4 млрд дол. (з них 15,4 млрд дол. – додаткові витрати громадян на оренду житла), соціальні виплати – 10 млрд дол., демонтаж зруйнованих об'єктів – 13,4 млрд дол.

4. Євроінтеграція. У контексті руху України до інтеграції з Європейським Союзом важливо вивчати та впроваджувати процедури, стандарти і практики, що поширені в країнах ЄС. Від отримання статусу кандидата на вступ у 2022 році Україна значно прискорила адаптацію до європейських економічних норм. Зона поглибленої та всеохоплюючої вільної торгівлі (DCFTA) між Україною та ЄС сприяє збільшенню частки європейських ринків у зовнішньоторговельних показниках.

5. Енергетична залежність. До початку повномасштабної війни Україна значною мірою залежала від імпорту енергоресурсів, особливо з Росії. З 2022 року через масовані атаки агресора об'єкти енергетичної інфраструктури зазнали серйозних руйнувань, що призвело до втрати понад половини енергетичної генерації. Ці виклики спонукали до активного розвитку альтернативних джерел енергії, впровадження енергозбереження та інтеграції в європейський енергетичний простір (ENTSO-E). Крім того, розширюються можливості альтернативного постачання газу, зокрема через Польщу та Балканський регіон.

6. Відновлення після війни. Після завершення бойових дій головним завданням стане відновлення економіки.

Можна виділити наступні основні напрями відбудови:

- реконструкція фізичної інфраструктури;
- відновлення природного середовища;
- реабілітація постраждалих;
- оновлення житлового фонду;
- модернізація соціальної інфраструктури;
- стимулювання промисловості та створення нових робочих місць;
- розвиток виробничих потужностей.

За оцінками уряду України спільно з Групою Світового банку, Європейською комісією та ООН, на початок 2024 року загальні витрати на відновлення протягом наступного десятиліття становитимуть близько 500 мільярдів доларів США.

Найбільше фінансування потрібне житловому сектору (17% загальних витрат), транспорту (15%), торгівлі та промисловості (14%), сільському господарству (12%), енергетиці (10%), соціальному захисту і забезпеченню засобами до існування (9%), а також на управління вибухонебезпечними предметами (7%). Сума затрат на очищення залишків руйнувань оцінюється приблизно в 11 мільярдів доларів США. Прогнозуємо суттєве зростання обсягів фінансування через продовжені військові дії станом на 2025 рік.

Ефективне відновлення інфраструктури та поживлення економіки потребують чітко продуманого плану реконструкції, за прикладом відомого «Плану Маршалла». Ключовими елементами такого підходу мають стати масштабне залучення міжнародних інвестицій, передових технологій та експертної підтримки для реалізації подібного плану. Значна частка цієї роботи залежить від міжнародної допомоги. Україна активно отримує фінансування від таких організацій, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР).

Виділені кошти спрямовані на підтримку економічної стабільності, збереження соціальних програм і розвиток стратегічно важливих секторів. Внесок країн-донорів виглядає наступним чином: – Європейський Союз (ЄС) у 2023 році виділив Україні макрофінансову допомогу в розмірі 18 млрд євро (приблизно 19,53 млрд доларів США), яка надавалась рівними частинами по 1,5 млрд євро щомісяця. Окрім цього, через Європейський фонд миру (ЄФМ) ЄС підтримував військові потреби України;

– Сполучені Штати Америки (США) протягом 2023 року забезпечили Україну прямою бюджетною допомогою в обсязі 10,95 млрд доларів США, а військова допомога перевищила 21 мільярд доларів США;

– Японія надала 3,626 млрд доларів США;

– Канада – 1,757 млрд доларів США;

– Сполучене Королівство – 998 млн доларів США.

Окрім зазначених внесків, Україна також користується значною підтримкою від інших міжнародних партнерів та фондів.

Міжнародна допомога відіграє ключову роль у стабілізації економіки України, підтримці соціальних програм та зміцненні обороноздатності країни на тлі триваючої агресії. Водночас деякі експерти зазначають, що спостерігається певна залежність від зовнішнього фінансування. Однак ця залежність відкриває нові перспективи для економічної самостійності та сталого розвитку: державні та недержавні структури поступово освоюють сучасні методи і механізми залучення міжнародних ресурсів для реалізації важливих суспільних ініціатив.

Висновки. Національні економіки, інтегровані у систему міжнародних відносин, стикаються з сучасними викликами, які висувають високі вимоги щодо їх гнучкості та здатності до адаптації. Аналіз історичного розвитку, у поєднанні з дослідженням сучасних тенденцій, відіграє ключову роль у формуванні ефективних стратегій забезпечення стійкого економічного зростання в умовах динамічних глобальних змін. Історичний досвід України наголошує на важливості міжнародної інтеграції, структурних реформ та диверсифікації економіки для досягнення тривалого зростання та стабільності. Специфічні особливості економічної системи України визначають її як унікального суб'єкта у глобальному економічному просторі. Попри суттєві виклики, зокрема воєнні конфлікти та економічні потрясіння, країна демонструє здатність активно адаптуватися до нових реалій, використовуючи міжнародну підтримку як важливий фактор забезпечення довгострокового розвитку. Процеси європейської інтеграції та перспективи відновлення після війни відкривають додаткові можливості для глибшої інтеграції України у світову економіку. Міжнародна фінансова допомога стала одним із ключових чинників стабілізації макрофінансової ситуації України, а також забезпечення життєздатності державного бюджету в умовах триваючого військового конфлікту. Аналіз поточної ситуації засвідчує критичну важливість міжнародної підтримки як основного механізму забезпечення фінансової стабільності країни та її стратегічного розвитку в умовах військових та економічних викликів.

1. Батракова Т. І., Фоменко С. С. Сучасний стан зовнішньої торгівлі України в умовах економічної нестабільності. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 4(04). С. 56–62. 2. Імперативи розвитку міжнародних економічних відносин в умовах глобальних викликів: колективна монографія / кол. авт. ; за ред. О. А. Довгаль. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 528 с. 3. Кваша С. М., Павленко О. М., Вакуленко В. Л. Особливості формування міжнародних економічних відносин в умовах воєнного стану. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 2. С. 218–222.

4. Шевель І. П. Вплив війни росії проти України на геополітичні та глобальні зміни в світі: соціополітичний дискурс. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2024. № 13. С. 181–194. 5. O. Harnaha, O. Lesniak, H. Vysheslavskyi. Design thinking in the visualization of economic development projects in the agrarian sphere: science and art. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*. 2023. Vol. 13(2). P. 126–131. DOI: 10.33543/J.130238.126131.

REFERENCES:

1. Batrakova T. I., Fomenko S. S. Suchasnyi stan zovnishnoi torhivli Ukrainy v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*. 2023. Vyp. 4(04). S. 56–62. 2. Imperatyvy rozvytku mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn v umovakh hlobalnykh vyklykiv : kolektyvna monohrafiia / kol. avt. ; za red. O. A. Dovhal. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina, 2022. 528 s. 3. Kvasha S. M., Pavlenko O. M., Vakulenko V. L. Osoblyvosti formuvannia mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu. *Stalyi rozvytok ekonomiky*. 2024. № 2. S. 218–222. 4. Shevel I. P. Vplyv viiny rosii proty Ukrainy na heopolitychni ta hlobalni zmyny v sviti: sotsiopolitychnyi dyskurs. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*. 2024. № 13. S. 181–194. 5. O. Harnaha, O. Lesniak, H. Vysheslavskyi. Design thinking in the visualization of economic development projects in the agrarian sphere: science and art. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*. 2023. Vol. 13(2). P. 126–131. DOI: 10.33543/J.130238.126131.

Harnaha O. M. [1; ORCID ID: 0000-0002-5236-7299],
Doctor of Economics, Professor,
Nesenenko P. P. [2; ORCID ID: 0000-0001-6399-3511],
Doctor of Economics, Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

²Odessa National University of Economics, Odessa

THEORETICAL BASIS OF STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

The article examines the theoretical foundations of the strategic development of the national economy. Key aspects of modern challenges for the economies of countries are investigated. The main areas of development should be:

1. Diversification of the economic structure: reducing dependence on individual sectors and markets increases the resilience of the national economy to external challenges.

2. Investing in human capital: education, science and technology are important factors in ensuring international competitiveness.

3. Infrastructure development: modernization of transport, energy and digital components contributes to the country's integration into global economic processes and opens up new prospects for international cooperation.

4. Guaranteeing economic security: creating mechanisms to counter external risks, in particular financial shocks or trade barriers, remains a priority for sustainable development.

It is noted that economic development is taking place against the backdrop of significant geopolitical changes, profound economic transformations, and accelerated globalization processes.

This issue is particularly relevant due to the full-scale military aggression that has been ongoing since the beginning of 2022. Despite significant financial assistance from partners (the total amount is over 56 billion US dollars in 2022–2024), the country's economy has suffered a significant negative impact. In particular, the loss of infrastructure, industrial enterprises, and a decline in GDP by more than 30% in 2022 are vivid evidence of the scale of the impact of the war on the economy.

According to analysts, the total cost of recovery over the next decade will be about 500 billion US dollars.

Analysis of historical development, combined with the study of current trends, plays a key role in the formation of effective strategies for ensuring sustainable economic growth in the face of dynamic global changes. Ukraine's historical experience emphasizes the importance of international integration, structural reforms, and economic diversification to achieve sustained growth and stability. The specific features of Ukraine's economic system define it as a unique entity in the global economic space. Despite significant challenges, including military conflicts and economic shocks, the country has demonstrated its ability to actively adapt to new realities, using international support as an important factor in ensuring long-term development. The processes of European integration and the prospects for post-war recovery open up additional opportunities for Ukraine's deeper integration into the world economy. International financial assistance has become one of the key factors in stabilizing Ukraine's macro-financial situation, as well as ensuring the viability of the state budget in the context of the ongoing military conflict. An analysis of the current situation demonstrates the critical importance of international support as the main mechanism for ensuring the country's financial stability and its strategic development in the context of military and economic challenges.

Keywords: strategic development; strategy; national economy; international investments; economic security.

Отримано: 02 вересня 2025 року
Прорецензовано: 07 вересня 2025 року
Прийнято до друку: 26 вересня 2025 року